

Kap 15 : Desirée Clary (I) (1777-1810) – ”kvinnan vi fick på köpet”.

Gränsen mellan fakta & fiktion är i köpmannadottern Desirée Clarys fall så flytande att även verk med vetenskapliga anspråk har drag av romantiserade biografier:

Med kriteriet att redovisa sina källor finns 13 längre skildringar (Hochshield 1889; Armaillé 1897; Bearne 1905; Lindwall 1919; Brander 1923; Forsell 1945; Girod de l'Ain 1960; Kermina 1991; Ulfsäter-Troell 1996: ss. 11-84; Sagrera 2000; Frasseto 2011; Bège 2012; Camous 2015).

Övriga skildringar är antingen korta sammanfattningar, specialstudier eller sådana där Desirée förekommer som en biperson (d'Abrantès 1831; Deleen 1832: s. 20; Crusenstolpe 1861, 1863 & 1881; NFB 1880; Bloomsfield 1886; Ahnfelt & van Suchtelen 1887: del 1, ss. 287-295; Rochechouard 1889: ss. 478-479; Almén 1893: ss. 74-85; C[appelletti] 1893; Vérany 1893; Babst 1904; SBHL 1906; NFB 1907; de Boigne 1907; de Maricourt 1907; Barton 1914, 1921 & 1925; Knagg 1932: ss. 12-38; Lewenhaupt 1937; drottning Hedvig Elisabeth Charlotta 1939 & 1942; Höjer 1939, 1943 & 1960: ss. 519-524; Söderhjelm 1939: ss. 343-380; Nabonne 1940: ss. 350-360; Lande & Gran 1945: ss. 238-239; Nerman m.fl. 1952: ss. 338-341; Lundebeck 1955: ss. 222-237; Girod de l'Ain 1959 & 1974; Oscar II 1960: del 3, ss. 213-245; Ohlmarks 1973: ss. 138-139; Elgklou 1978: ss. 20-...-40; Lagerqvist 1979: ss. 14-35; Baulny & Grosclaude 1986: ss. 29-37; Elgklou 1995: ss. 21-26; Heymovski 1995: s. 36; Kermina 1998; Beckman 2003; Sundberg 2004: ss. 205-208; Lagerqvist 2005; Thuesen 2005; Dahlström 2006: ss. 15-36; Lindqvist 2006: ss. 382-407; Kermina 2007; Potter 2007; Blom 2009: ss. 92-95; Lindqvist 2009; Thuesen 2009; Lindqvist 2010: ss. 13-33; Heed 2010; Rangström 2010: ss. 288-297; Sandin 2011; Norlin 2015: ss. 35-46).

Den mest kända levnadsbeskrivningen är Annemarie Selinkos fiktiva dagbok från 1952, filmatiserad 1954 med Jeanne Simon i huvudrollen. Ytterligare en filmatisering är *Le destin fabuleux de Désirée Clary* från 1942 med Gaby Morlay i huvudrollen. Ytterligare romaner finnes (Kaisenberg 1902; m fl).

Skildringen nedan är baserad på Gabriel Girod de l'Ains (1960) biografi som utnyttjar de franska och svenska arkiven och på tre skildringar av Desirées sista år där hon själv ”kommer till tals”: Hochshield (1889), Brander (1923) & Oscar II (1960). I den mån övriga källor tillför något citeras de. Desirées arkiv är förtecknat men fragmentariskt.¹ Det som skiljer denna skildring från tidigare skildringar är främst perspektivbytet så att nedsättande omdömen om Desirées person analyseras som klassfördomar & personliga problem orsakade av hennes utsatta situation.

*

”Det har varit mitt öde att uppvaktas av hjältar.”
Desirée Clary

Barnardine Eugénie Desirée Clary var 13:e barnet till en framgångsrik köpman François Clary (1725-1794) – 9:e barnet till hans fru i 2:a giften Françoise-Rose Somis (1737-1815). Desirée föddes den 8 november 1777 som sladdbarn. Närmaste systemen Julie var sex år äldre. Fram till

¹ Carlsson 1995: ss. 49-52.

1789 gick hon i klosterschola. Därefter hade hon guvernant. Omfattningen av denna hennes utbildning är oklar men den bör ha motsvarat en 7-årig folkskola. Hennes bristande utbildning visade sig främst i att hon tonårstiden stavade som en kratta och hade stora kunskapsluckor. Senare kompletterade hon sin utbildning med teckning, handarbete, dans och musik. Hon besökte teater & opera, läste mycket romaner & biografier, höll sig ajour med dagshändelserna men ansåg krig & politik vara mansgöra.

Familjen Clary bodde i Marseille och kom att direkt beröras av striderna mellan rojalister & jakobiner i området. Så långt det gått att utröna hade familjen för vana att vända kappan efter vinden. Desirées morbror Victor Somis (1745-1836) stred först för rojalisterna, därefter för republiken. Under den s k "sektionsresningen" 1793 (Marseille var indelad i sektioner) förde han befäl på den rojalistiska sidan. Resningen slogs dock ned den 11 augusti. Staden vände sig då till engelsmännen för hjälp men dessa nöjde sig med att ockupera Toulon. Victor Somis fick den 19 december se sig besegrad även där men undkom med livhanken och slutade som en av Napoleons generaler.

Den 25 augusti besatte konventets trupper Marseille. Alla tänkbara meningsmotståndare arresterades. Desirées halvbror Étienne Clary (1757-1823) som hade ansökt om ett adelskap satt fängslad den 17 september 1793 till den 10 mars 1794. Som Desirée berättar saken uppsökte hans fru den 18 eller 19 september folkrepresentanten Arbitte för att be om nåd för sin man. Desirée var med som sällskap. När audiensen var över var frun så lättad över beskedet att hennes man åtminstone inte skulle giljotineras att hon glömde kvar Desirée som under tiden hade somnat. Desirée eskorterades hem av advokaten Joseph Bonaparte som blev något av en vän i huset.²

Den 20 februari 1794 dog Desirées far efter en kort tids sjukdom. Tiden fram till Desirées giftermål med general Jean Bernadotte 4,5 år senare är fylld av dramatik men svårskildrad. Alla har sina versioner. Josephs bror Napoleon hade som artillerikaptan verksamt bidragit till att bryta belägringen av Toulon. Därefter hade sju eller åtta hundra fångar arkebuserats på plats. Våren 1794 fortsatte avrättningarna i Marseille. Cirka 400 personer, många av dem familjens bekanta, giljotinerades. Clarys åtnjöt dock ett skydd från Joseph & Napoleon som uppvaktade systrarna och med fadern i huset borta gjorde sig breda. Så vidare romantiskt betedde de sig inte. Enligt Desirée gjorde de upp sinsemellan om vem som skulle uppvakta vem.³ Hemgiften var det primära. För modern tycks det ha varit svårsmält att ha dem i huset men hon höll god min. Joseph fick den 1 augusti 1794 gifta sig med Julie men hon lyckades avstyra Napoleons giftermål med Desirée. Oviljan blir något begripligare om man inser att Napoleon efter Robespierres giljotinering den 28 juli 1794 var i onåd, satt fängslad den 6-20 augusti & var inte längre familjen Clary till någon hjälp.

Napoleon och Desirée träffades första gången under ett kort besök januari eller februari 1794. Desirée framstår som rena "tysketösen". Hon hade tillverkat en lagerkrans som hon satte på hans huvud som belöning för segern. Napoleon blev smickrad och tackade med orden "Hellre en myrtenkrona", vilket det närapå blev.⁴ De brevväxlade och känslorna växte efter hand. Den 21 april 1795 skall de ha bekänt sin kärlek för varandra.⁵ Hur långt förhållandet avancerade är inte känt. Det tycks ha stannat vid övervakade strandpromenader.⁶ Napoleon skrev samma år en kärleksroman som antas baserat på förhållandet. "Eugénie Desirée" beskrivs så här:

² Hochschild 1889: ss. 9-11.

³ Hochschild 1889: ss. 12-13.

⁴ Vérany 1893: ss. 54-55.

⁵ Girod de l'Ain 1960: s. 36.

⁶ Babst 1904: del 3, ss. 31-32.

Eugénie betraktade aldrig ihärdigt en man. Hon smålog älskligt och lät se de vackraste tänder i världen. Om man bjöd henne handen, sträckte hon blygt fram sin men drog den sedan hastigt tillbaka. Det var som om hon varit rädd att visa den vackraste av händer, vilkas vita färg kontrasterade mot ådrornas blå. ... [Hon] var som näktergalens sång eller ett stycke av Paësiello, som endast smeker känsliga sinnen och vars melodi hänför och passionerar de själar, som förmår att gå upp i den, medan den förefaller medelmåttig för den enkelt funtade.⁷

Kanske kände sig Napoleon sentimentalt dragen till Desirées oskyldiga yttre. Om han själv ägt en oskuld var den sedan länge borta. Ahnfelt citerar ur Mme de Rémusat memoarer:

Kejsaren föraktar qvinnorna, hvilket ej är sättet att lära älska dem. Deras svaghet anser han som ett ovedersägligt bevis på deras underlägsenhet, och det inflytande de erhållit i samhället synes honom som en outhärdlig inkräkning, en följd af civilisationens framsteg, hvilken alltid i viss mån varit hans personliga fiende, enligt Talleyrands uttryck. Bonaparte har därför under hela sitt lif erfarit en viss förlägenhet tillsammans med fruntimmer, och emedan all slags förlägenhet gör honom förargad, har han alltid ogerna närmat sig dem knapt vetande hur han skulle tilltala dem. Sanningen att säga har han blott påträffat ett fåtal, som skulle ha kunnat bibringa honom andra idéer. Man kan gissa af hvilken natur hans första ungdomsförbindelser voro.⁸

Därefter flyttade Napoleon till Paris och fann efter några månader en annan. Tolkningarna om vad som hände med förhållandet går isär men avståndet & Desirées självbevarelsedrift kanske räcker som förklaring. Det sågs uppenbarligen med oblida ögon även från familjen – hennes förmyndare brodern Etienne & modern. Brodern tillskrivs omdömet ”att det var nog med en Bonaparte i familjen”. Den 21 januari 1796 skickade Napoleon ett sista brev där han försökte få Desirée att utverka familjens samtycke eller annars ”bryta varje förbindelse”. Desirées svar:

Vad skall jag börja med för att skildra den förfärliga situation i vilken Ert brev har kastat mig? Men vilken var Er avsikt? Att förkrossa mig? O, Ni har lyckats blott alltför väl. Ja, Ni grymme, Ni har i sanning gjort mig förtvivlad. Detta uttryck ”bryta varje förbindelse” kommer mig att rysa. Jag trodde mig ha funnit en vän, som jag skulle älskat hela livet. Ingalunda, jag måste upphöra att älska Er, ty jag kan icke hitta på någon utväg för att utverka samtycke till vår förening. Aldrig skulle jag kunna bestämma mig för att tala med mina föräldrar; om de såg mig ha sådana avsikter, skulle de göra mig förtvivlad genom att söka förmå mig att acceptera den som jag avvisat. Det är detta, min vän – må det vara mig tillåtet att ännu en gång kalla Er så - som kommit mig att genomlida en den grymmaste av nätter, som dock förefaller mig mindre hemsk än denna dag, då jag ju på natten är ensam i mitt rum och i tårar kan ge utlopp åt min smärta.⁹

Vem Desirée hade avvisat är oklart. En svensk köpman Arvedson har nämnts.¹⁰ Av breven får man intrycket av att hon i skydd av denne friare lät sina känslor för Napoleon blomma, men han hade trots allt valt en annan och Desirée var förolämpad. I april var det slut:

⁷ Bonaparte 1929: ss. 93-102; Askenazy 1929; Forsell 1929; Girod de l'Ain 1960: s. 277.

⁸ de Rémusat, 1880: del 1, s. 112; Ahnfelt & Suchtelen 1887: del 1, s. 290.

⁹ Girod de l'Ain 1960: s. 67.

¹⁰ Pingaud 1901: s. 30.

Ni kommer säkert att bli förvånad över att få detta brev efter min långa tystnad, men jag kan icke längre motstå mitt begär att rättfärdiga mig i Era ögon. Om jag icke längre äger Er kärlek, Er vänskap, må jag dock behålla Er aktning, det är den enda tröst, som återstår för mig. Ni blev förargad över att jag icke svarade på Ert sista brev; Ni har rätt, det var illa gjort av mig, men förtjänade en så ringa försummelse en så stor vrede? Och dessutom var anledningen till korrespondensens upphörande en smula osämja och svartsjuka. Man hade sagt mig, att Ni uppvaktade en rik och vacker dam och av allt att döma var det Er nuvarande hustru, som därmed avsågs. Denna nyhet gjorde mig ond på Er och blev upphovet till alla mina olyckor; men säg mig uppriktigt, förtjänar jag verkligen att behandlas med så mycken grymhet? Kom Ni icke längre ihåg våra löften? Hade jag icke lovat Er att underrätta Er, om jag ändrade åsikt, och att då återfordra de kärlekspanter Ni ännu har? Har jag gjort det? Det är alltså Ni, som har orätt. Om Ni vore rättvis, skulle Ni erkänna det. Ni har gjort mig olycklig för återstoden av mitt liv, och ändå är jag svag nog att förlåta Er allt.¹¹

Fler friare följde. Sommaren 1796 tillbringade hon med sin mor i Genua där hon genom franske konsuln presenterades för Napoleons vän general Leonard Duphot.¹² Desirée tycks ha accepterat Duphots uppvaktning, men året därpå blev han dödad under ett upplopp i Rom. Enligt en uppgift, möjligen med Desirée själv som källa, var det dagen före deras tilltänkta bröllop, men det förefaller som ett påhitt. Desirée älskade senare att berätta om detta och andra ruskigheter hon varit med om. Hon kunde framstå som blyg men var ända från barnsben primadonna i operaföreställning om sitt eget liv.

Vi skriver nu sommaren 1798. Familjen Clary befann sig i Paris. En av Napoleons vänner general Jean-Andoche Junot lät framföra ett frieri men fick korgen. Under en mottagning presenterades Desirée även för general Jean Bernadotte. Jean blev omedelbart förälskad i henne. I sina memoarutkast långt senare skrev han ”att han icke kunnat göra ett lyckligare val, så väl för hennes hufvud som hjerta. Hon var liten och fint danad, utmärkt behaglig utan att vara hvad man kallar skön”.¹³ Desirée förefaller ha haft en mera pragmatisk inställning. Det finns en (inte så lite) dramatiserad skildring av detta deras första möte:

Då Bernadotte första gången inträdde i Desirées d. v. hem, satt hon jemte medlemmarne af sin familj till bords. Bernadotte egde vid den tiden ett ovanligt skräckinjagande yttre — såsom man kan finna af t. ex. det porträtt, hvilket åtföljer det 1883 utkomna arbetet *Les diplomates de la revolution* par Frédéric Masson — ett långt, fritt hängande, ej flätadt hår som dock ännu bar spår af puder, små svarta pistolformiga polisonger, lång och mycket tunn näsa, svarta intelligenta och lifliga ögon, hvartill kom hans segervissa min, hans hand som hvilade på sabelfästet, hans generalsuniform utan guldbroderi annorstädes än på kragen, och hopknäpt ända till den vårdslöst knutna svarta halsduken ofvanför hvilken man skymtade en rand af den hvita kragen, den trefärgade fjäderbusken, som stolt svajade öfver den guldbrämade hatten — allt detta var utan tvifvel tillräckligt att injaga bäfvan hos en sjuttonårig tärna. Också lär Desirée vid anblicken af sin blifvande make hafva tagit till flykten, och enligt sin egen berättelse gömt sig i ett angränsande rum, hvarur man fåfängt sökte locka fram henne till det beramade kärleksmötet. Det var i sjelfva verket marskalk

¹¹ Girod de l'Ain 1960: s. 70.

¹² Bonaparte red. 1823: del 1, ss. 222.

¹³ Memoarutkast av Karl XIV Johan. I: Swederus 1877: s. 494. [Ur Berndt von Schinkels samling.]

Marmont, hvilken i egenskap af böneman fick å Bernadottes vägnar bugt med mademoiselle Clary.¹⁴

Långt senare beskrev Desirée sina känslor som att ”Bernadotte, det var annat än de friare hvilkas anbud jag afslagit, och jag samtyckte att blifva hans hustru, när det blef mig sagdt att han var karl att bjuda spetsen åt Napoleon.”¹⁵ Ett hinder var att Jean inte hade någon förmögenhet att sätta bo med. Han fick dock låna och 14 dagar efter att han och Desirée setts för första gången anhöll han hos Joseph om hennes hand. Frieriet fann nåd även hos fru Clary som överlämnade alla detaljer till Joseph. Inflationen hade ätit sig in i familjens förmögenhet så hemgiften var blygsam, 300 tusen francs. Friheten var desto större:

Öfver denna, liksom öfver det senare utfallna arfvet, lemnade han [Karl Johan] sin gemål uteslutande förvaltningsrätt. Hennes förmögenhet ökades alltjämt med stora summor, som Karl Johan årligen tilldelade henne af sina inkomster och genom det kloka och omtänksamma sätt, hvarmed penningarna gjordes fruktbarande. Hon köpte ett eget hotell [hus] i Paris med därtill hörande trädgård, och deraf var hon ännu, efter hvad det då uppgafs, i besittning 1856. Hotellet ansågs då vara värdt en million francs.¹⁶

Deras äktenskapskontrakt var för tiden ovanligt med en klausul om boskillnad, som innebar att båda parterna ägde den del av boet som de hade medfört och att de vid en skilsmässa skulle återfå sin insats. Inte nog med det, Desirée tillerkändes full och obetingad rätt att själv ”fritt förfoga över sin egendom, lyfta och utfå sina inkomster och fritt handla i alla personliga angelägenheter”. Bernadotte avsade sig också ansvaret för hennes handlingar, vilket detta patriarkala samhälle tog för givet att en make annars hade. I praktiken innebar det Desirées myndighets förklaring. Bernadotte åtog sig att sörja för deras gemensamma bostad och kosthåll, medan övriga utgifter för hushållet skulle delas lika och dagligen regleras för att förhindra arvstvister. Om Desirée för egna medel köpte möbler och andra föremål skulle de märkas med hennes initialer så att de inte blandades ihop med Bernadottes. Kontraktet visar att hon i motsats till tidens förväntningar på kvinnor förutsattes vara fullt kapabel att sköta sin egen ekonomi, och när maken låg ute i fält förvaltade hon familjens tillgångar.¹⁷

Den 17 augusti 1798 vigdes de i en borgerlig ceremoni. Desirée var formellt katolik men lade varken då eller senare någon vikt vid sin religion. Smekmånaden tillbringade de i Sceaux ett stycke norr om Paris. Därefter var Jean mycket på resor och överlät på Desirée att sköta ”hemmafronten”. I de bevarade breven talas det mycket om investeringar. Desirée förefaller som köpmannadotter ha insupit affärsvett med modersmjölken. Jeans permissionsbesök februari 1799 blev dock tårffyllt: ”Hon älskade sin man”, berättar hertiginnan av Abrantès. ”Till en viss gräns kan det vara naturligt, men denna kärlek blev för den stackars bearnaisaren ett verkligt gissel. Han hade ingenting av en romanhjälte och var stundom ytterst besvärad av sin roll. Det var ständigt tårar. Hade han gått ut, var det emedan han var frånvarande. Skulle han gå ut, nya tårar, och när han återkom, grät hon alltjämt, därför att han skulle bort igen, kanske icke förrän om en vecka ... men bort skulle han i alla händelser.”¹⁸ Tårfloden tycks dock inte bara ha varit opera. Språnget från familjeflicka till husmor var ångestfyllt. Desirée

¹⁴ Ahnfelt & Suchtelen 1887: del 1, s. 292.

¹⁵ Hochshield 1889: s. 32.

¹⁶ Schönbeck 1878: ss. 20-21.

¹⁷ Johansson 2010: s. 85.

¹⁸ d'Abrantès 1831: del 2, s. 155. I: Girod de l'Ain 1960: s. 89.

hade svårt att utöva auktoritet & att komma till beslut. När hon inte omedelbart blev åtlydd av tjänstefolket började hon skrika åt dem.

Hertiginnan ansåg henne i sina memoarer som ett dåligt drottningämne, styrd av känslor snarare än intellekt: Som drottning krävdes enligt d'Abrantès karaktär, kyla och kunskap om världens ondskor. Välmenande nollor som Desirée i en maktposition var farliga för sin omgivning.¹⁹ Möjligen var det en feltolkning. Desirées må ha haft sina kvinnliga later, men hon verkar aldrig ha vikt ner sig för någon. Hon var ett revolutionens överklassbarn. Irriterande, men med integritet.

Desirée var fortsatt svag för Napoleon. Den 6 juli 1799 födde hon ett barn Oscar som fick Napoleon till gudfar. Denne fick även äran att namnge barnet. Förlossningen skall ha varit mycket smärtsam och sonsonen Oscar spekulerar i att detta fick henne att avstå från ett fortsatt samliv.²⁰ Hon hade gjort sitt. Kanske ville hon även behålla figuren. Det finns en målning från den tiden där hon är tillräckligt smärt för att bära manskläder. Brumairedagarna gjorde hon Jean sällskap förklädd till pojke när denne höll sig undan.²¹ Juni året därpå förenade hon sig med honom tre månader på en kommendering i Bretagne, levde slottsliv, klädde sig i officersuniform och följde Jean till häst även på riskabla expeditioner.²² Man får en känsla av att Desirée hade en bakgrund som pojkflicka som nu är helt bortglömd. Paret brevväxlade. Jean var liksom Napoleon angelägen om att hon skulle träna sig i dans, teckning, konversation o s v men Desirée föredrog vännerna & familjelivet. Jean betraktade henne som ung, omogen men bildbar. Desirée irriterade sig över hans faderliga råd men förhållandet var gott.

1803 saknade Jean ett helt år kommendering, umgicks med oppositionen och övervakades av den hemliga polisen. Långt senare påstod Napoleon att Desirée denna tid varit lösmynt och i praktiken fungerat som hans "familjespion".²³ Själv påstod hon sig ha haft ett visst inflytande till Jeans bästa.²⁴ Kanske det. Oppositionen företrädde av Juliette Récamier, Germaine de Staël & Benjamin Constant som alla tre under kejsardömet tvingades i landsflykt. Desirée oroade sig för Récamier som var känd för sin skönhet men Jean förblev henne trogen.²⁵

1804 blev Jean utnämnd till marskalk. Till ärebetygelsen hörde pengar & ett ståndsmässigt hus på rue d'Anjou som Desirée behöll ända till sin död. Här höll hon salong. Som kejsare gav Napoleon storartade fester och Desirée deltog när hon var tvungen. Hon trivdes dock bättre med det lilla formatet: "... gick gärna på teatern och på konserter men undvek så mycket som möjligt [efter 1804] det kejserliga hovets soaréer, som hon fann synnerligen ledsamma. Hon älskade att dansa och uppträdde med viss framgång på kostymbaler ... fast hon i regel på grund av sin korta växt icke hörde till dem man lade märke till."²⁶ 1806 blev hon furstinna av kommunen Ponte-Corvo i centrala Italien, men dit behövde hon aldrig bege sig. Den 5 juni 1807 fick Jean ett skott i halsen och Desirée tillbringade tre veckor i Marienburg under tiden som han återhämtade sig. Tiden 1808-1810 ambulerade hon mellan Jeans kommenderingar, hemmet, kurorter, sommarslottet, vänner & släktingar. Jean gjorde sig en hel del pengar i

¹⁹ d'Abrantès 1831: del 2, s. 154.

²⁰ Oscar II 1960: del 3, s. 217.

²¹ Höjer 1939: s. 231.

²² Höjer 1939: s. 247.

²³ Girod de l'Ain 1960: s. 97-98. [Uppgifterna är från Napoleon & Paul Barras i deras memoarer.]

²⁴ Brander 1923: ss. 61-84. [Uppgifterna är från Desirée.]

²⁵ Girod de l'Ain 1960: ss. 115-116.

²⁶ Girod de l'Ain 1960: s. 126. [Citatet något redigerat.]

Tyskland och Desirée hjälpte honom genom sin bror Nicolas att investera dem. Kom så erbjudandet att bli Sveriges tronföljare...